BALATONSZŐLŐS

TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERV

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

KUSTÁR ROZÁLIA
régész – örökségmenedzser
régészeti örökségvédelmi és muzeológiai szakértő

2019. május

TARTALOM

I. Bevezető

II. Balatonszőlős közigazgatási területének régészeti kutatása

II. 1. Régészeti lelőhelyek Balatonszőlős területén

II.2. Régészeti érdekű területek Balatonszőlős közigazgatási határában

II. 3. Régészeti lelőhelyek Balatonszőlős területén - Történeti áttekintés

III. A településrendezési tervben előirányzott változtatások régészeti vonatkozásai és örökségvédelmi javaslattétel

IV. Balatonszőlős közigazgatási határában lévő régészeti lelőhelyek megóvása - összefoglalás

V. Irodalmi hivatkozások

VI. Nyilatkozat

MELLÉKLETEK

1. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek Balatonszőlős bel- és külterületén
2. Régészeti lelőhelyek Balatonszőlős bel- és külterületén - térképdokumentáció
3. Régészeti lelőhelyek Balatonszőlős bel- és külterületén - fotódokumentáció
4. Archív térképek
5. Ismert régészeti lelőhelyek Balatonszőlős bel- és külterületén áttekintő táblázat

I. BEVEZETŐ

A régészeti lelőhelyek és a műemlékek kulturális, történeti környezetünk részei, ezért a terület-, település- és tájfejlesztéssel valamint a terület- és településrendezéssel kapcsolatos beruházások tervezését a kulturális örökség védelmével összhangban kell végezni. A településfejlesztési koncepció, a településrendezési tervek és a helyi építési szabályzat elkészítésénél, ill. módosításánál a *kulturális örökség védelméről* szóló, többször módosított **2001. évi LXIV. törvény** (a továbbiakban: Kötv.) előírásait kell figyelembe venni, amelynek hatálya a műemlékekre és a régészeti emlékekre egyaránt kiterjed.

A 2001. évi LXIV. törvényhez kapcsolódóan 2018. május 10-én lépett hatályba a **Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelete a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról** (Magyar Közlöny• 2018. évi 52. szám). A rendelet hatálya az 1. § alapján kiterjed

a) a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvényben (a továbbiakban: Kötv.) meghatározott, a régészeti örökség, a műemléki érték és a kulturális javak védelmével kapcsolatos feladatok tekintetében hatáskörrel rendelkező hatóságokra és feladatkörrel rendelkező intézményekre, szervezetekre és szervekre, valamint azok eljárásaira,

b) a kulturális örökség védelmével kapcsolatos nyilvántartásra vonatkozó szabályokra,

c) a nyilvántartott régészeti lelőhely és a nyilvántartott műemléki érték védetté nyilvánításának szabályaira,

d) a régészeti örökség felderítésének és kutatásának követelményeire, a régészeti feltárás és a nagyberuházásokkal kapcsolatos régészeti feladatellátás szabályaira, a régészeti lelőhely és a lelet megtalálójának anyagi elismerésének szabályaira,

e) a műemléki érték felderítésével és a védett műemléki érték kutatásával, továbbá védelmével kapcsolatos követelményekre és szabályokra, valamint

f) a kulturális javak védelmével kapcsolatos szabályokra

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 3. § rendelkezik arról, hogy a Kormány a kulturális örökség védelmével kapcsolatos hatósági feladatok ellátására örökségvédelmi feladatkörében

a) örökségvédelmi hatóságként az illetékes járási hivatalt

b) a járási hivatalok örökségvédelmi hatósági feladatellátásának törvényességi, szakszerűségi ellenőrzésére és az e rendeletben meghatározott hatósági feladatokra örökségvédelmi hatóságként, valamint a hatóságnak az általános közigazgatási rendtartásról

szóló 2016. évi CL. törvény szerinti felügyeleti szerveként országos illetékességgel Budapest Főváros Kormányhivatalát;

c) a Kötv. 71. § (1) bekezdésében foglalt nyilvántartásokat vezető hatóságként országos illetékességi területtel a minisztert (a továbbiakban: nyilvántartást vezető hatóság);

d) a Kötv.-ben és az e rendeletben meghatározott feladatok tekintetében a kulturális javak hatóságaként országos illetékességi területtel a minisztert (a továbbiakban: kulturális javak hatósága) jelöli ki /3. § (1)/;

A Kötv. szerinti, jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság. /3. § (3)/.

*

A **Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 83. § ételmében az** örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze elkészítése során az alábbiak az irányadók:

(1) Az örökségvédelmi hatástanulmányt

a) a Kötv. 85/A. §-ában meghatározott esetekben a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz megalapozó vizsgálata keretében, települési örökségvédelmi hatástanulmányként (a továbbiakban: települési örökségvédelmi hatástanulmány) a 14. melléklet szerinti tartalommal a (2) bekezdés a)–c) pontja alapján,

b) a 87. § (4) bekezdésében meghatározott esetekben az engedély iránti kérelmet benyújtónak döntéselőkészítő örökségvédelmi hatástanulmányként a 15. melléklet szerinti tartalommal a (2) bekezdés d) pontja alapján kell elkészíttetni.

(3) Az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze a 14. és 15. mellékletben meghatározott tartalmi elemek közül a régészeti örökség tárgykörével foglalkozó tartalmi elemek összessége.

A 84. § értelmében (1) A települési örökségvédelmi hatástanulmány elkészítéséről a településfejlesztési koncepció vagy a településrendezési eszköz és a településképi rendelet készíttetője köteles gondoskodni.

(2) Az örökségvédelmi hatástanulmány elkészítésére jogosult

a) az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti szakterületi munkarésze vonatkozásában a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő,

b) a helyi építési szabályzat kidolgozása során a gyűjtőterületén érintett régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeum, amely az újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület terepbejárását térítésmentesen, 60 feltárásra alkalmas nap alatt végzi el.

*

Az elkészült hatástanulmányt az alapdokumentáció készíttetője köteles benyújtani az azt elrendelő hatósághoz (**Veszprém Megyei Kormányhivatal Veszprémi Járási Hivatal Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály 8200 Veszprém, Mindszenty József u. 3-5, tel. 88/550-497, e-mail: veszprem.epitesugy@veszprem.gov.hu**).

A 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet 87. § (1) értelmében a szakhatóságként eljáró vagy örökségvédelmi szakkérdést vizsgáló hatóság a nyilvántartott régészeti lelőhelyet, a régészeti védőövezetet, a nyilvántartott műemléki értéket, a műemléket, a műemléki környezetet, a műemléki jelentőségű területet, a történeti tájat és világörökségi helyszínt vagy világörökségi területet érintő ügyben a 88. és 89. §-ban meghatározott szempontok alapján vizsgálja, hogy a tervezett tevékenység megfelel-e a Kötv.-ben és a rendeletben meghatározott követelményeknek. (2) A hatóság szakhatóságként vagy szakkérdés vizsgálata során a nyilvántartott régészeti lelőhelyet, a régészeti védőövezetet, a nyilvántartott műemléki értéket, a műemléket, a műemléki környezetet, a műemléki jelentőségű területet, a történeti tájat és világörökségi helyszínt vagy világörökségi területet érintő ügyben az ügyfélnek az eljárás megindítása előtt benyújtott kérelmére kiadott előzetes szakhatósági állásfoglalása a kibocsátásától számított hat hónapig használható fel.

*

Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, ill. lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére. Ha bármilyen tevékenység során váratlan régészeti emlék, illetőleg lelet kerül elő, a felfedező (kivitelező, beruházó) köteles a tevékenységet azonnal abbahagyni, és értesíteni a Veszprém Megyei Kormányhivatal Veszprémi Járási Hivatal Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály (8200 Veszprém, Mindszenty József utca 3-5.; email: veszprem.epitesugy@veszprem.gov.hu; tel.: +36/88 550-497), és a területileg illetékes múzeumot (Jelen esetben: LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM 8200 Veszprém, Török Ignác u. 7.; email: titkar@ldm.hu; tel.:+36-88/564-310, +36-88/564-311.

*

Jelen munkát a „szerzői jogról" szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, a régészeti lelőhelyekre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozatala vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a 17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet 7. §, valamint a 47/2001. (III. 27.) Korm. rend. szabályai szerint történhet.

II. BALATONSZŐLŐS KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETÉNEK RÉGÉSZETI KUTATÁSA

A Balaton-felvidék a Balaton vízszintje fölé 100-200 méter magasságban emelkedő permi és triász kori üledékekből álló fennsík, amelynek változatos domborzata a szerkezeti mélyedésekben kialakult termékeny medencék következtében formálódott. A Pécsely–Szőlős-medence keleti részén elterülő falut északról a Nagy-Gella, keletről a Száka és a Torma-hegy határolja. Ez a környezet az ősidők óta alkalmas volt a megtelepedésre. Balatonszőlős határában is számos - még feltáratlan - régészeti lelőhely található.

Rendezési tervhez készült korábbi örökségvédelmi hatástanulmányról nincs tudomásunk, így jelen Örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarésze készítésekor összegezzük

- az ismert régészeti lelőhelyekre vonatkozó adatokat, kiegészítve a 2018. szeptemberében végzett terepmunka és az adattári, történeti adatok elemzésének tapasztalataival

- a fejlesztési területeken tervezett változtatások terepbejárást követő örökségvédelmi hatáselemzését

A község rendezési tervének tervlapjain a hatástanulmánnyal összhangban kerültek jelölésre a régészeti lelőhelyek.

II. 1. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK BALATONSZŐLŐS TERÜLETÉN

A Miniszterelnökség Örökségvédelmi Hatósági Főosztálya Örökségvédelmi Nyilvántartási Osztálya 2019. január 17-én adatszolgáltatás keretében továbbította a közhiteles nyilvántartásában Balatonszőlős község régészeti lelőhelyeire vonatkozó adatokat Balatonszőlős község önkormányzatának, mely szerint 11 darab azonosított régészeti lelőhely ismert Balatonszőlős határában. Ez az adatsor lényegében egyező az 1960-as években végzett szisztematikus bejárás és adatgyűjtés adataival.

Az ismert lelőhelyek mindegyike általános - szakmai - védelem alatt áll. Ezt az adatsort egészíti ki a 2018. szeptemberében elvégzett hitelesítő terepbejárás, amennyiben lehetséges volt, a lelőhelyek állapotát drónfelvételezéssel is dokumentáltuk. A régészeti terepbejárás módszerével a szántóföldi művelés alatt lévő területeken jó eséllyel figyelhetőek meg az egykori települések nyomai. A lelőhelyek kiterjedése közelítőleg térképre vihető, így helyrajzi számokkal jelölhető. Az elvégzett terepszemle és az irodalmi források nyomán

összeállítottunk egy fotódokumentációt (3. melléklet). Gyep- és erdőterületeken a vegetáció akadályozza a régészeti örökség azonosítását.

A régészeti emlékek tudatos felmérése és leírása a 19. századtól adatolható, amikoris Récsey Viktor végzett ásatást Balatonszőlősön. Kuzsinszky 1920-ban említett Balatonszőlősről római kori leleteket.

A település közigazgatási határának (1281 ha) régészeti öröksége az Magyarország Régészeti Topográfiája 2. Veszprémi járás (1969) kötetének előkészítése során végzett szisztematikus régészeti terepbejárások által jól ismert. 2005-ben Gallina Zsolt végezte el a MRT 2. kötet lelőhelyeinek hitelesítését, mely munka következtében a nyilvántartott lelőhelyek kiterjedését több esetben módosították (2-4. melléklet). A közhiteles adatsorban a korábbi és a később regisztrált lelőhelykiterjedés együtt ábrázolt, így több esetben egymást csak részben átfedő vagy egymástól teljesen különálló foltok jelölik ugyanazon lelőhelyeket. Jelen munka során rámutattunk erre a kérdésre és a lelőhelyek teljes lefedett poligonjait és a köztük jegyzett területet együttesen jelöltük lelőhelyként, így hidalva át a kettős jelölést.

A község határában lévő római kori és Árpád-kori emlékek kutatása a fellelhető épített örökségi elemek okán nagyobb figyelmet érdemelne. Hitelesítő ásatás eddig csak a református templomban műemléki felmérés keretében és a Récsey által a 19. században kutatott Gáthegy oldalában lelőhelyen (Balatonszőlős 7. lelőhely) történt.

A település a török alatt sem néptelenedett el teljesen, mai településmagja a középkorból eredeztethető.

Jelen tanulmányban foglaltak szerint a nyilvántartási adatok és a nyilvántartásba a tanulmány készítésével egyidőben bejelentett Balatonszőlős 12. középkori településmag lelőhellyel **összességében 12 azonosított régészeti lelőhely ismert Balatonszőlős határában**.

Balatonszőlős bel- és külterületén ismert régészeti lelőhelyek részletes leírását az 1. számú melléklet tartalmazza, áttekintő táblázatuk az 5. számú mellékletben található.

II.2. RÉGÉSZETI ÉRDEKŰ TERÜLETEK BALATONSZŐLŐS KÖZIGAZGATÁSI HATÁRÁBAN

Jogszabályi környezet: A Kötv 7.§ 14. pontja szerint régészeti érdekű területnek, azaz jelenleg nem tényleges, de lehetséges lelőhelynek minősül *minden olyan terület, ahonnan régészeti emlék és leletek előkerülése várható.* Különös tekintettel az egykori vízfolyások, erek és folyók melletti hátakra, valamint olyan területekre, melyek korábbi időszakokban megtelepedésre - stratégiai helyzetüknél fogva is - alkalmasak voltak. A régészeti örökség védelme érdekében ezért minden esetben különös gonddal kell eljárni az építési és művelési ág változási engedélyek kiadásakor, mivel *bármilyen, a föld felszíne alá mélyedő kivitelezési munkával a régészeti örökség elemei pusztulhatnak el*.

A víz energiáját régi időtől fogva felhasználták a patak mellé települt emberek. Számos forrás és ér (séd) található a település határában, ezeket a régészeti korokban is kihasználták (pl. Hidegkúti séd, Evetesvölgyi séd és a Malom-völgyi-séd). A Tavi séd Balatonszőlős határában ered. Felső vízgyűjtőterülete szőlő és szántó. A községtől délre erdős vidéket szel át, Aszófő alatt fenékesése lecsökken és a Tihanyi nyakban széles nádason áthatolva éri el a Balatont (Gáspár 1986). Számos forrás is található a település határában. A Sóskút-forrás nevét a szőlőhegyként élő Sós-kúti dűlő is őrzi. Récsey 1895-ben a Gálhegyi lelőhellyel kapcsolatban feljegyezte: „*Szőllősön a lelethelyhez közel üde kis ásványforrás bugyog elő a köves talajból*.”

Balatonszőlős külterületére is kitekintéssel továbbá régészeti érdekűnek kell tekinteni az egykori utak feltételezett teljes nyomvonalát is. Tótvázsony felől a Hajagos-völgyön keresztül vezethetett az egyik közlekedési út a középkor során, ennek tengelye jelölhette ki a belterületi beépítés előzményeként tekinthető középkori megtelepülést (Balatonszőlős 12. lh) .

A Balaton-felvidék tekinthető a Kárpát-medence legrégibb szőlővidékének: gyakorlatilag minden település határában folyt szőlőművelés. Fényes Elek, az 1840-es évek első felében járt a Balatonfelvidéken. Ő írta, hogy *„a Balaton melléke majd csupa szőlőhegyekből áll, melyek országszerte híres borokat teremnek”*. Balatonszőlős gazdálkodása szempontjából a középkortól jelentős lehetett a szőlőművelés, hiszen neve is erre utal. Miután a szőlő értékes birtoknak számított, ez megmagyarázza, hogy aki csak tehette, viszonylag kis birtokdarabokat is adományul kért a királytól, s boldog volt, ha megkapta (lásd településtörténeti áttekintés lentebb). A Balaton-felvidéken a 15. században (!) ismert volt a - helyi anyagokból - kőből való boltpince építés technikája. Így joggal feltételezhető, hogy a mai átépült, sokszor jellegtelen épületek alatt, mögött akár több száz éves boltpincék

találhatók - ezek is régészeti érdekű területnek tekinthetők. Ugyanez vonatkozik a tájképi elemként jelentős, egykor a birtokhatárok jelzése gyanánt a határok mentén kődarabok alkotta határmezsgyék, kőrakások-sáncokra. Kiemelkedő szerepe van a szőlőhegyeken a vízkivételi helyeknek, a kutaknak is, melyek közül nem kizárt néhány középkori eredete.

Mivel a régészeti lelőhelyek kiterjedése általában nem állapítható meg pontosan, ezért az említetteken túlmenően régészeti érdekű területnek számít *a már ismert lelőhelyek közvetlen környéke* is.

II. 3. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK BALATONSZŐLŐS TERÜLETÉN - TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Balatonszőlős határában 1960-as években végzett a Laczkó Dezső Múzeum szisztematikus régészeti terepbejárást, a ma ismert lelőhely akkor kerültek azonosításra, kiterjedésük csak részben módosult a Gallina Zsolt vezetésével végzett 2005. évi hitelesítő terepbejárások során (lásd 2. és 4. melléklet). Jelenleg határából 11 db nyilvántartott és egy újonnan lehatárolt lelőhely ismert.

A település belterülete több kisebb ér összefolyásánál kialakult rétség (Setét rét) északi szélén fekszik. A rét mentén található a legtöbb lelőhely, nyilván itt voltak a legjobb adottságok a megtelepülők számára.

A legkorábbi megtelepedést - a kőkorból, a dunántúli vonaldíszes kultúra településnyomait - a Tói-hegy és a Hosszú-Dobogó között fakadó forrás mellett, a volt Tsz Hízlalda közelében találták meg a veszprémi múzeum régészei. Ugyanilyen korú az Evetesvölgy-Séd mentén talált leletanyag (Balatonszőlős 5. és 9. lelőhelyek).

A Csite erdőalja és a Kaniházi dűlő között nagyobb őskori telep feltételezhető (Balatonszőlős 6. lelőhely). A Tavi Séd és az Evetesvölgyi séd közötti dombon későbronzkori telep ismert (Balatonszőlős 10. lelőhely). Bizonytalanul, de szintén a későbronzkorba helyezik a Tavi-Séd völgyének keleti oldalán emelkedő Száka lejtőjén talált szórványos leleteket (Balatonszőlős 8. lelőhely).

Római kori településnyom a Kaniházi dűlőből ismert (Balatonszőlős 2. lh). A Pécselyre vezető országút mentén a Gáthegynél egy római kori tanyagazdaság nyomait találták meg még a 19. század végén. Récsey Viktor 1891-es ásatását 1961-ben a veszprémi múzeum szakemberei hitelesítették (Balatonszőlős 7. lh).

Állítólag Balatonszőlősről való az a két összetartozó kőrelief darab, melyet a zánkai községházáról küldtek be a Nemzeti Múzeumba.

A Tói-hegy északi lejtőjén a népvándorlás korban (avar) alakult ki település (Balatonszőlős 3. lh). Valószínű ennek a 8-9. századi avar településnek a lakóit temették el a Tsz istálló helyén megbolygatott ismeretlen sírszámú - teljes mértékben még feltáratlan - temetőben (Balatonszőlős 4. lh), melyet a településtől hajdan tó, később vizenyős rét választott el. Az építkezés során összegyűjtött rekonstruált sírok leletanyaga nemzetközi figyelemre érdemes: Három sír övgarnitúráját indamotívumokkal díszített nagy- és kisszíjvégek, áttört veretek alkotják; egy sírban 2 db öntött, korongalakú övveret (gyöngyözött keretelésben griffen lovagoló, lándzsát dobó lovas), 1 db csattest (delfinen lovagló Nereida ábrázolásával), állatküzdelmi jelenetes kisszíjvégek (3 db), 1 db lyukvédő, 1 db téglalap alakú veret és állatfejben végződő, csontból faragott korbácsnyél alkotják. Az övgarnitúra minden darabja aranyozott (Németh 1969 - 3. melléklet).

A 9. század végén a honfoglaló magyarok vették birtokba a Balaton környékét.

A Vérbulcsu nemzetség birtokterületéről kora Árpád-kori okleveles adatokkal nem rendelkezünk. Nem tudjuk, hogy a királyság megszervezésekor milyen birtok lett a terület, a falu nevéből csak az itteni szőlőtermelésre következtethetünk.[1] Először I. András hamis tihanyi oklevelében szerepel „Zeuleus". A hiteles tihanyi alapító-levélben nem szerepel a falu, tehát az apátság csak később szerzett itt birtokot. Szent László 1082-re datált oklevelében a falu a veszprémi Szent Mihály egyház birtokaként szerepel. Ez az oklevél is egy 14. sz.-i átiratban maradt ránk, így nem tudjuk, hogy adatai mennyiben 11. századiak.

A 11-13. századi adományozások és birtoklások során az eredetileg egységes királyi tulajdonban lévő birtokot művelő lakosság lassan részekre vált szét.

A 12. század elejére a vidék leghatalmasabb világi urai már az Atyusz nemzetség tagjai. Gazdagságukat mutatja, hogy Bánd fia Atyusz - apja végakaratának megfelelően - az almádi monostornak jelentős birtokokat adományozott Szőlősön. Monostorapáti mellett a hegyen levő, ma már csak romjaiban látható egykori bencés apátság 1121. évi alapítólevelében hallunk először hitelesen Szőlősről: „*in loco qui dicitur Zeuleus vineas II. cum totidem cultoribus*" kapott a kolostor[2]. 1211-ben Oros apát összeíratta a tihanyi apátság addig kapott birtokait, és azokra II. Andrástól megerősítő oklevelet kért, amelynek tanúsága szerint „in villa Zeleus sunt udvornici...". A név szerint is ismert jobbágyok földjén kívül további 600 hold földje volt még a faluban az apátságnak. Ugyanezen oklevél említi, hogy az oroszkői remeteségnek is volt birtoka - a tihanyi apátság, és az oroszkői remeteség 7 - 7

[1] László 1980
[2] l.c. további irodalommal

háznépét említik itt. A korábban is birtokos veszprémi káptalant 1222-ből említi oklevél.

Az Árpád-korban több település is létezett a falu mai közigazgatási határában.

Egy 1318-as adat szerint egymáshoz közel két Szőlős nevű falu állhatott: A mai belterület tekinthető az egyik, történeti forrásokból ismert középkori Szőlős továbbélésének (Balatonszőlős 12. lh): A belterülethez kapcsolódóan a Tói-hegyi dűlőben (Balatonszőlős 3. lh) is már a 10. századtól valószínűsíthető megtelepedés. A közeli Kaniháza (Nyerges) lelőhelyen a vizenyős terepből 0,5 - 1 m magasra kiemelkedő területen paticsos foltokban szintén sok 12-14. századi cserép hevert a felszínen, így ez a 3 egymáshoz közeli lelőhely mindenképpen kijelöl egy megtelepedési zónát a középkor során.

A másik Szőlős valószínűleg a Gát-hegy oldalában (Balatonszőlős 7. lh) feküdt. A helyi hagyomány szerint a Balatonszőlős 2 - Kaniháza lelőhelyen volt Kani Pál palotája, bár épületek nyomát inkább a közeli Gát-hegy oldalában találták (nyilván a korábbi római kori épületek építőanyagát és alapjait is felhasználták a középkor során egy nemesi udvarház építéséhez). Kuzsinszky így ír a helyről: „*Egy másik római lelőhelyet a Szőllőstől északnyugatra vezető út baloldalán, az ú. n. Kaniházi dűlőn, hol a nép hite szerint Kani Pál palotája állott, sikerült megállapítani. Itt a hegy tövétől az útig terjedő lapos föld, s azon túl, az út másik oldalán emelkedő terület egyenetlen, hepe-hupás, a kút mellett álló két kőrakásban pedig római tégladarabokat láttam" (Kuzsinszky 1920, 158).* Egy egykori szőlősi udvarház meglétére utal, hogy egy 1320-ban kelt periratban Arnold és Volpod veszprémi nemes jobbágyok fiaikkal birtokain, az Aszófőhöz közeli Kövesden tornyot, Szőlős faluban pedig kőházat és kőpincét kezdtek építeni.

14-16. századi cserepek még egy helyről: az Evetes-völgyből ismertek 8Balatonszőlős 9. lelőhely).

Az Árpád-kor végén, 1300-ban tűnt fel először a veszprémi káptalan nemes jobbágya, a Billegéről való Erdős fia Ányos. A falu középkori történetében ő volt a legnagyobb birtokszerző. 1313-ban Dénes ispán, a veszprémi káptalan tiszttartója a helybéli kápolnában levő részének a felét is Ányosnak adta, ebben az oklevélben említik először Szőlős első egyházi építményét, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt kápolnát (László 1980).

I. Károly 1323-ban szőlősi földeket adott vissza a veszprémi püspöknek és káptalannak, amelyeket előzőleg királyi ill. királynői jog címén foglalt le. Húsz évvel később Péter szőlősi villicus és társai pereskedtek a veszprémi káptalannal, királyi és királynői szabad tárnokoknak vallván magukat, kiválni igyekeztek az egyház szolgálatából, ez a per végül egyezséggel záródott.

A falu középkori temploma a mai helyén állt. Ekkor még valószínűleg faépítmény, az

oklevélben kőből való átépítéséről esik szó. 1978-ban a templom műemléki-régészeti kutatása során egy korábbi, 13. századi templom falait is sikerült azonosítani a mai templombelsőben, így a bővítés talán erre vonatkozhatott (A hajónál keskenyebb, egyenes záródású szentély). Ugyanekkor sikerült feltárni a templomot egykor kerítő fal egy szakaszát is (László 1980). A templom körüli temető feltöréséről 1318-ban értesülünk, amikor a Szőlőssel szomszédos birtokos Lőrinte ispán rabolta ki a templomot. 1343-ban már templomként említik, átépítése ekkorra megtörténhetett. A korai gótikus stílusban végzett 14. századi bővítés különlegessége a hajó déli oldalához csatlakozó torony, amely a bejárat fölé magasodik. A sarkain támpilléres, boltíves toronyalja előcsarnokot képez, az emeleten szintén középkori ablak kőkerete látható. Gótikus bejárata a 15. századra keltezhető.

A 15. század folyamán a vázsonyi pálosok és a Rozgonyiak is birtokoltak földet Szőlősön.

Mindezek alapján a régészeti és történeti források tükrében elmondható, hogy a királyi birtoklás végleges felbomlása után - a 14. század elejére - számos birtokos osztozott Balatonszőlős mai közigazgatási határán: „*Északkeleti irányban a tihanyi apátság birtokai terültek el. Ettől délre Balatonfüred irányába - Győr-hegy területén - a zirci cisztercita apátság volt birtokos. Ettől tovább délre - a Balatonig - fehérvári káptalannak voltak birtokai. Ebben a körzetben - a Győr-hegytől délre magánbirtokok (Péter fia Sebestyén) és a zalavári apátságnak földjei területek el, míg a nevezett hegytől nyugatra részben magánbirtokok (Arnold ispán és Valpod fiainak földjei), valamint Dénes ispán, illetve az almádi apátság birtokai húzódtak. A mai községtől délnyugatra pedig a veszprémi káptalan birtokai terültek el. Ettől délre korábban az Orosz nevű úrnak a földjei voltak, melyek aztán a - tihanyi apátságnak alárendelt - oroszkői remeteség birtokába kerültek.*" forrás: http://www.balatonszolos.hu/magyar/balatonszolos_tortenete.php

A mohácsi csatavesztés utáni években több adóösszeírásban szerepelt Szőlős. Mindegyik a falu fokozatos elszegényedését mutatta. Egyházi birtokosok a 16. század első felében: a veszprémi és a fehérvári káptalan, a tihanyi és a zirci apátság. 1552-ben - miután a török elfoglalta a veszprémi várat - a királyi hadvezetés megkezdte a vidék védelmére Vázsonykő és Tihany korszerűsítését, erődítését. Ennek megfelelően a környező falvak lakossága - a szőlősiek is - a kötelező várépítési robot keretében Tihany erődítési munkálatain dolgoztak. A zirci apátság 1575-ben kilép a birtokosságból, elzálogosítja birtokát Thury Benedeknek és Farkasnak. Bár a magyarok 1566-ben visszafoglalták Veszprém várát, a szőlősiek továbbra is fizették a török adót (is). Ez is oka lehetett, hogy a 16. században az egyik Szőlős elnéptelenedett, míg a másik - a mai belterületen fekvő - sose vált teljesen

lakatlanná a török alatt sem, ezt a tihanyi apátság és a veszprémi püspök jobbágyai lakták.

A község újkori történetéről a tihanyi apátság 17—18. századi urbáriumai tájékoztatnak.

III.
A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI TERVBEN ELŐIRÁNYZOTT VÁLTOZTATÁSOK RÉGÉSZETI VONATKOZÁSAI ÉS ÖRÖKSÉGVÉDELMI JAVASLATTÉTEL

A Kötv. 8. § (1) bekezdése alapján Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon, és a tö-vény erejénél fogva védelem alatt áll.

Balatonszőlős település határában az korábbi adatállományok összevetése és a 2018. szeptemberében elvégzett terepbejárás után 12 azonosított lelőhelyről beszélhetünk. Balatonszőlős határában jelenleg nincs kiemelten védett státuszú lelőhely, viszont pl. a református templom esetében műemléki és régészeti védelem is érvényesítendő.

A lelőhelyek mindegyike szakmai védett kategóriába sorolt, nincs köztük kiemelten védett lelőhely, bár hitelesítés után a Gáthegy római kori / középkori épített öröksége esetében indokolt lehet a magasabb védelmi státusz (Balatonszőlős 7. lelőhely).

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása

12. § Az ország kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű nyilvántartott régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani.

13. § (1) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti.

(2) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyhez védőövezetet lehet kijelölni.

(3) A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni.

(4) Kiemelten védett az a lelőhely, mely kivételes tudományos jelentőséggel, és nemzetközi vagy országos szempontból kiemelkedő fontossággal bír. Fokozottan védett az a régészeti lelőhely, melynek tudományos jelentősége megállapítható, és egy nagyobb tájegységre nézve kiemelkedő fontossággal bír.

14. § (1) A védetté nyilvánítás előkészítését a Hivatal folytatja le, amely évente legalább egyszer javaslatot tesz a nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítására.

(2) A védelem alá vonni tervezett lelőhelyhez és a lelőhely régészeti védőövezetéhez tartozó ingatlanok tulajdonosait és az egyéb érintett személyeket jogszabályban meghatározott módon értesíteni kell.

*

Fel kell hívni a figyelmet a beépítésre nem szánt területek tekintetében is arra, hogy a település területén számos régészeti lelőhely található, melyek pontos kiterjedése nem ismert (lásd régészeti érdekű területekről szóló fejezet).

A régészeti örökség védelme érdekében minden esetben különös gonddal kell eljárni az építési és művelési ág változási engedélyek kiadásakor, mivel *bármilyen, a föld felszíne alá mélyedő kivitelezési munkával a régészeti örökség elemei pusztulhatnak el*.

Régészeti lelet előkerülése esetén a hivatkozott jogszabályok szerint kell eljárni, a munkákat fel kell függeszteni és értesíteni kell az illetékes kormányhivatalt és a területileg illetékes múzeumot, mindemellett nagyon fontosnak tartjuk az örökségtudatos lakossági tájékoztatást.

A hatályos településszerkezeti tervhez képest nem került területfelhasználási módosítás meghatározásra, ezért jelen tanulmány keretében ilyen irányú régészeti – örökségvédelmi vizsgálatok nem végezhetők, így általánosságban összefoglaljuk a vonatkozó szabályozást:

A Kötv. törvény és a 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 21. § alapján

(1) A nyilvántartott régészeti lelőhelyen állapotromlással járó tevékenység csak a Kötv. és a rendelet alapján, engedéllyel végezhető.

(2) A nyilvántartott régészeti lelőhely állapotromlásának minősül a réteg vagy rétegsor átvágása, a történeti összefüggés megszüntetése, a régészeti leletek eredeti helyükről történő elmozdítása régészeti feltárás nélkül.

(3) A földmunkával járó beruházással el kell kerülni

a) a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet,

b) a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és

c) az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

(4) A lelőhely állapotváltozásával járó régészeti feltárás esetén előnyben kell részesíteni az eredeti rétegsort és történeti összefüggést tartalmazó lelőhelyrész megtartását.

A lelőhelyek a településszerkezeti terveken és a településrendezési tervlapokon feltűntetésre kerültek. A helyi építési szabályzat hivatkozik a régészeti lelőhelyek által érintett telkek területén történő építésre vonatkozó jogszabályokra.

A Kötv 11.§-a szerint a régészeti lelőhelyek ex lege védettek.

A Kötv. 19. § értelmében **a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni.** Ha a lelőhely elkerülése a földmunkával járó beruházás, fejlesztés költségeit aránytalanul megnövelné, vagy a beruházás máshol nem valósítható meg, a beruházással veszélyeztetett régészeti lelőhelyet előzetesen fel kell tárni. A régészeti feltárások költségeit általában annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált (Kötv 19.§ 3). A törvény értelmében a terveket úgy kell előkészíteni - az örökségvédelem érdekeit figyelembe véve hogy a fejlesztések a régészeti lelőhelyeket lehetőleg elkerüljék, ami az örökségvédelem és a befektető érdekét egyaránt szolgálja.

Valamennyi, a régészeti feltárás esetén kívül előkerült régészeti emlék, ill. lelet esetében is törekedni kell a régészeti örökség elemeinek helyszíni megőrzésére. A Kötv. 24. § (2) bekezdésében foglaltak értelmében, amennyiben a földmunkák során régészeti emlék, lelet, vagy annak tűnő tárgy kerül elő, a felfedező (a tevékenység felelős vezetője) az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet azonnal abbahagyni, a jegyző útján a hatóságnak (Veszprém Megyei Kormányhivatal Veszprémi Járási Hivatala Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály - 8200 Veszprém, Mindszenty József u. 3-5, tel. 88/550-497, e-mail: veszprem.epitesugy@veszprem.gov.hu) azt haladéktalanul bejelenteni, amely arról haladéktalanul tájékoztatja a mentő feltárás elvégzésére jogosult intézményt, továbbá köteles a tevékenységet szüneteltetni, a helyszín és a lelet őrzéséről – a felelős őrzés szabályai szerint – a feltárásra jogosult intézmény intézkedéséig gondoskodni. A bejelentési kötelezettség elmulasztása a Kötv. 82. § (2) bekezdése, valamint az *örökségvédelmi bírságról* szóló 191/2001. (XI.18.) Korm. rendelet alapján örökségvédelmi bírság kiszabását vonhatja maga után!

A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági ár képzésének szabályait, módját és mértékét jogszabály határozza meg. A hatósági árra vonatkozó szabályokat évente felül kell vizsgálni (Kötv 20.§ 4).

Régészeti feltárás elvégzésére jogosult

a) a Magyar Nemzeti Múzeum,

b) a Budapesti Történeti Múzeum,

c) a megyei hatókörű városi múzeum,

d) a régészeti gyűjtőkörrel rendelkező területi múzeum,

e) a régészet szakon mesterképzés folytatására jogosult felsőoktatási intézmény,

f) a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete, valamint

g) a jogszabályban kijelölt örökségvédelmi szerv.

h) a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről szóló kormányrendelet szerint régészeti területen szakértői tevékenység végzésére jogosult szakértő kizárólag az örökségvédelmi hatástanulmányok készítéséhez végzett terepbejárás és műszeres lelőhely- és leletfelderítés esetén[3]

A nyilvántartott régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén megelőző régészeti feltárást kell végezni.

A földmunkával járó beruházások előkészítése során előzetes régészeti dokumentáció készíthető, különösen a földterület-kiválasztáshoz és nyomvonal-kijelöléshez. Nem nagyberuházás esetén a beruházó az előzetes régészeti dokumentáció készítésével a feltárásra jogosult intézményt bízhatja meg (Kötv 22.§).

*

Olyan, beépítésre szánt terület esetében, melyek területén régészeti lelőhely található, a beruházások földmunkával, közműkiépítéssel járhatnak/járnak, ezért szükséges a régészeti örökség érintettségének vizsgálata.

A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges:

- minden 30 centiméter mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez
- régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz

E lelőhelyek védelmére MEGELŐZŐ FELTÁRÁS javasolt.

A településrendezési terv által közvetlenül nem érintett, de minden földmunkával járó beavatkozást (alapás, közművesítés stb.) fokozott figyelemmel kell kísérni minden ismert régészeti lelőhelyen. Ezeken a kialakult használat folytatható, de attól a lelőhely nem károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a 2001. évi LXIV. tv. szerint kell eljárni. Balatonszőlős mai belterülete beépítettsége miatt régészetileg pontosabban nem értékelhető, viszont bármilyen földmunka esetén **régészeti szakfelügyelet javasolt** Balatonszőlős 12. lelőhely esetében (2. melléklet). A régészeti szakfelügyelet részben az ismert lelőhelyek kiterjedésének meghatározására ad lehetőséget, részben konkrétan „leletmentesíti" a beruházási területeket, így elkerülhető kulturális örökségünk megsemmisülése.

---

3 2019. évi XVIII. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról Kihirdetve 2019. március 26.

A 2019. évi XVIII. törvény a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról Kihirdetve 2019. március 26. rendelkezései alapján a **Nagyberuházással kapcsolatos régészeti feladatellátás esetén a régészeti feltárás elvégzésére vonatkozó általános követelményeket és a megelőző feltárásra vonatkozó szabályokat *Az egyes nagyberuházásokhoz kapcsolódó régészeti feladatellátásra vonatkozó különös előírások érvényesítésével, a* 23/B-23/F. §-ban foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.**

A 68/2018. (IV. 09.) Korm. rendelet 37. § (3) alapján a rendelkezésre álló örökségvédelmi hatástanulmány vagy próbafeltárás nélkül készült előzetes régészeti dokumentáció esetén a hatóság dönt arról, hogy az alkalmas-e az elvégzendő régészeti feladatellátás módjának, valamint idő- és költségvonzatának meghatározására. A hatóság – a 3. § (3) bekezdése szerinti örökségvédelmi szerv (jelenleg Várkapitányság Kft) véleményének kikérésével, ésszerű határidő kitűzésével – előírja a hiányzó munkarészek pótlását vagy új előzetes régészeti dokumentáció elkészítését.

IV.
BALATONSZŐLŐS KÖZIGAZGATÁSI HATÁRÁBAN LÉVŐ RÉGÉSZETI LELŐHELYEK MEGÓVÁSA - ÖSSZEFOGLALÁS, AJÁNLÁSOK

Balatonszőlős közigazgatási határán belül 12 azonosított régészeti lelőhelyet ismerünk (részletes leírásuk az 1. mellékletben, áttekintő táblázatuk az 5. mellékletben). Ezek kulturális örökségünk részét képezik, melyek védelme érdekében a terület- és településfejlesztéssel, valamint a terület- és településrendezéssel kapcsolatos beruházások tervezését e védelemmel összhangban kell megoldani. A régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A régészeti lelőhelyek a településszerkezeti terveken és a településrendezési tervlapokon feltűntetésre kerülnek. A helyi építési szabályzat hivatkozik a régészeti lelőhelyek által érintett telkek területén történő építésre vonatkozó jogszabályokra.

A lelőhelyek főbb adatait (*név, helyrajzi szám*) be kell illeszteni a Helyi Építési Szabályzat régészeti örökség védelmével vonatkozó szakaszának megfelelő helyére, illetve fel kell tüntetni a szabályozási terv térképlapjain is.

A jelenlegi területhasználat a külterületi szakaszok esetében viszonylag kis mértékben, de folyamatosan (elsősorban szántás, erdőművelés, szőlőművelés okozta bolygatás), míg belterületen már nagyobb mértékben, de alkalomszerűen (főként építkezések,

közműfektetések) veszélyezteti a kulturális örökség ismert és eddig azonosítatlan elemeit. A lelőhelyek különböző jellegűek és minőségűek, a tervezett változtatások az érintett örökségi elemek (régészeti lelőhelyek) teljes, vagy részleges pusztulásával járhatnak - ilyen veszély a belterületi lelőhelyek beépítése.

Belterületi részeken a lelőhely tényleges nagyságának vizsgálata a beépítettség miatt nem végezhető el, azonban feltételezhető, hogy a település mai területe, kiemelten a református templom és attól nyugatabbra fekvő településrész a legősibb. Ehhez kapcsolódhatott északi irányban a Balatonszőlős 11 - Kaniháza és délebbre a Tói-hegyi dűlő (3. lh) középkori leletanyaga, melyek alapján a Balatonfüredet Tótvázsonnyal összekötő út menti egyutcás település feltételezhető. A lelőhelyek közül történeti források és településszerkezeti megfigyelések alapján a folytonos fejlődés és területhasználat következtében a mai belterület teljes területe régészeti érdekű területnek számít (1711 előtti beépítés). Az évszázados jelenlét jelentős mértékben beavatkozást jelentett az egymásra rétegződő megtelepedés-nyomok állapotába. Több régészeti jelenség véglegesen elpusztulhatott, pl. a középkori templomot többszörösen átépítették, a szentélyt visszabontották. A település belterületén kiemelten figyelni kell másodlagosan beépített római kori / középkori építőanyag és további középkori régészeti jelenségek előkerülésére. A település patak menti fekvése miatt nem kizárt, hogy korábbi korok régészeti leletanyaga is előkerül idővel a belterületen.

A műemléki védettség alatt is álló templom megmaradt építészeti emlékeivel, kerítőfalával kiemelt turisztikai vonzerőt jelent.

Megállapítható, hogy Balatonszőlős külterületének egy része az erdőborítottság és szőlőművelés miatt terepbejárásokkal viszonylag nehezen adatolható, ezeken a területeken nagyobb arányban kell véletlenszerű leletelőkerüléssel számolni.

Általános elvként fogalmazható meg, hogy a régészeti lelőhelyek tényleges horizontális kiterjedése gyakran nem feleltethető meg teljes mértékben a felszíni leletek szóródása által meghatározható területtel. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a felszíni adatok alapján meghatározottnál rendszerint nagyobb kiterjedésű régészeti lelőhelyekkel szükséges számolnunk a munkák során (lásd Régészeti érdekű területekről szóló fejezetet).

Meg kell említenünk azt a körülményt is, hogy az örökségvédelmi hatástanulmányok elkészítéséhez kapcsolódó terepbejárások elsősorban az egykori településekről szolgáltatnak adatokat, a település határából temetkezések csak erózió révén vagy földmunkák során kerülhetnek elő. A település határában egy avar kori temetőről van adatunk (Balatonszőlős 4. - TSZ istálló, azonban a temető tényleges kiterjedése nem ismert. Az ismert településnyomok

és a környező települések régészeti hagyatéka alapján további korok - kiemelten neolit, bronzkor, római kor - temetkezéseinek előkerülése is várható Balatonszőlős határában. Ezeken túl ismert a település középkori temploma körüli temető és a település határából pontosabban nem azonosított helyszínről pl. 1922-ben pinceásás közben hat melléklet nélküli csontvázat találtak Balatonszőlősön (MRT 2, 57).

Mivel Balatonszőlős közigazgatási területének egy része a beépítettség és a művelés jellege miatt régészeti terepbejárással nem vizsgálható, felhívjuk a figyelmet arra, hogy a területrendezések során *bárhol kerülhetnek elő eddig nem ismert régészeti lelőhelyek.* Minden beruházás, földmunka alkalmával fokozottan figyelni kell az esetlegesen előkerülő leletekre. Fontosnak tartjuk, hogy a település vezetése kiemelt figyelmet fordítson a régészeti jelenségek, leletek előkerülésére pl. a foghíjtelkek beépítése során, és együttműködjön az illetékes hatóságokkal az örökségvédelem érdekeinek érvényesítésében.

Az **azonosított régészeti lelőhelyek** közül jelenleg a lelőhelyek jelentős része intenzív **szántóföldi/szőlőművelés alatt** áll (Balatonszőlős, 6, 9, 11. lelőhelyek). A mezőgazdasági területeken a kialakult használat folytatható, amely a szántással, talajjavító, meliorációs tevékenységgel jár együtt, vagy gyepesítés megengedett, de attól a lelőhely nem károsodhat. Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a hatályos jogszabályok szerint kell eljárni. **Ezeken a területen minden, az eddigi használattól eltérő hasznosításhoz az illetékes járási kormányhivatal előzetes engedélye szükséges, különösen az erdő- gyümölcsös, illetve szőlőtelepítések lehetnek roncsoló hatással a régészeti örökségre**.

Az új építésre kijelölt területeken tervezett beruházások esetében a tereprendezés/közműkiépítés megkezdése előtt előzetes régészeti dokumentáció elkészítése javasolt, nagyberuházásnak minősülő beruházás esetén kötelező, ennek elkészítésére a **Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ Nonprofit Zártkörűen Működő Részvénytársaság** jogosult. *A beruházások feltételeként előírt régészeti feltárások költségei a beruházót terhelik.* A munkák megkezdését a **Veszprém Megyei Kormányhivatal Veszprémi Járási Hivatal Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatalának** (8200 Veszprém, Mindszenty József u. 3-5, tel. 88/550-497, e.mail: veszprem.epitesugy@veszprem.gov.hu). Lelet, vagy jelenség előkerülésekor a végzett tevékenységet fel kell függeszteni, és a Kormányhivatal nyilatkozatát a további teendőkről be kell szerezni illetve fel kell venni a kapcsolatot a területileg illetékes múzeummal (Laczkó Dezső Múzeum, 8200 Veszprém, Török Ignác u. 7., Telefon: +36-88/564-310, +36-88/564-311; E-mail: titkar@ldm.hu).

A település határában található régészeti lelőhelyekkel összefüggő néhány emlék pontosabb felmérés után (pl. geofizikai; LIDAR stb. módszerekkel) kiemelten védett régészeti

lelőhely minősítést kaphat (Balatonszőlős 7. lelőhely - Gáthegy oldala). E lelőhely tekintetében, különösen az épített örökség előkerülésének esélye miatt fontos az illetékes egyéb hatóságok és az örökségvédelem képviselőinek folyamatos együttműködése (kutatás, állagmegóvás).

A régészeti lelőhelyekre vonatkozó ismeretanyag folyamatosan bővül, ezért is fontos a helyi lakosság örökségtudatos tájékoztatása.

A fenti munkarész a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok, az elvégzett terepbejárás adatainak kiértékelése alapján és a megismert fejlesztési tervek ismeretében készült. A település közigazgatási területén időközben előkerülő újabb régészeti lelőhelyekről a Miniszterelnökség vezet közhiteles nyilvántartást, ezért minden tervezett beruházás és nagyobb földmunkával járó tevékenység előtt javasolt az érintett területen található vagy feltételezhető régészeti lelőhelyekről tájékozódni. Ezzel elkerülhető a kulturális örökség elemeinek indokolatlan veszélyeztetése.

V.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Békefi Remig. A Balaton környékének egyházai a középkorban 2. Megyés s plébániai egyházak (ecclesiae parochiales et plebaniae) és kápolnák a Balaton környékén in A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei III. kötet - A Balaton környékének társadalmi földrajza. 1. rész: A Balaton-mellék történelme (Kiadja a Magyar Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága. Budapest, 1913) 3. szakasz. A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban /

Gáspár Judit: A Balatonba (tóba) torkolló kisvízfolyások szabályozása. A Magyar Hidrológiai Társaság VI. Országos Vándorgyűlése I. szekció, A tavak élete és vízgazdálkodása (Hévíz, 1986. június 17-19.) Tanulmánykötet

Éri István - Torma István - Kelemen Márta - Németh Péter: Magyarország régészeti topográfiája 2 - Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Akadémiai Kiadó 1969

Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1900-1904

Kuzsinszky 1920: A Balaton környékének archeológiája

Németh Péter: Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 8. (Veszprém, 1969) pp. 153-166

László Csaba: A balatonszőlősi református templom kutatása. — Erkundung der reformierten Kirche in Balatonszőlős. = VMMK 15 (1980 [1983]) 113-124.

Pákay Zsolt: Adalékok a tapolcai és sümegi járás török kori történetéhez a rovásadó-összeírások alapján (1531–1696) in A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. (Veszprém, 1984), pp. 233-272

Rhé Gyula: 1. szakasz. Ős- és ókori nyomok Veszprém körül in A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei III. kötet - A Balaton környékének társadalmi földrajza. 1. rész: A Balaton-mellék történelme (Kiadja a Magyar Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága. Budapest, 1913

Récsey Viktor: Balaton-vidéki régészeti kutatásaim némi eredménye (Veszprém, 1895)

Rómer Flóris jegyzőkönyvei Somogy, Veszprém és Zala megye (1861) (Forráskiadványok Budapest, 1999)

Veress D. Csaba: Balatonszőlős évszázadai. Veszprém, 1994

http://www.balatonszolos.hu/magyar/balatonszolos_tortenete.php

VI.
NYILATKOZAT

A 439/2013. *(*XI. 20.*)* Korm. rendelet a régészeti örökséggel és a műemléki értékkel kapcsolatos szakértői tevékenységről és a Kormány 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról 84. § 2. pontja alapján a kulturális örökség védelmével kapcsolatos régészeti részszakterületen örökségvédelmi hatástanulmány készítése esetében kulturális szakértői tevékenységet folytathatok, a Miniszterelnökség régészeti szakértői nyilvántartásban szerepelek (nyilvántartási szám 9OXZ52 - http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/kulturalis-oroksegvedelemert-es-kiemelt-kulturalis-beruhazasokert-felelos-allamtitkar/regeszeti-es-muemleki-szakertoi-nevjegyzek/regesze).

Az általam ellenjegyzett örökségvédelmi hatástanulmány az örökségvédelmi jogszabályokkal és a hatósági előírásokkal összhangban készült, a tanulmányban szereplő tervezett megoldásokra vonatkozó javaslatok azoknak mindenben megfelelnek.

Harta, 2019. május 18.

Kustár Rozália
régész - örökségmenedzser
örökségvédelmi szakértő

I. MELLÉKLET

NYILVÁNTARTOTT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

BALATONSZŐLŐS BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN

AZONOSÍTOTT LELŐHELYEK

Balatonszőlős 1. lelőhely Balatonszőlős – Református templom	
Központi azonosító:	7489
Jelleg:	- középkori templom, temető és kerítőfal
Körülmény:	feltárás László Csaba
Irodalom, forrás:	László Csaba: A balatonszőlősi református templom kutatása. — Erkundung der reformierten Kirche in Balatonszőlős. = VMMK 15 (1980 [1983]) 113-124. MRT 2, 9/1. lh.
Megjegyzés:	-részben feltárt -műemléki védelem is törzsszám: 5454; azonosító 9768 kettős kiterjedéssel jelölt része a Balatonszőlős 12. lh-ként jegyzett középkori településnek
Balatonszőlős 2. lelőhely Balatonszőlős – Kaniházi-dűlő	
Központi azonosító:	7490
Jelleg:	- római kori település
Körülmény:	A hegy és a vizenyős rét közötti kőrakásokban Kuzsinszky B. római tégladarabokat látott. Az MRT munkáihoz kapcsolódóan kevés római kori cserepet találtak
Irodalom, forrás:	MRT 2, 9/2. lh. Kuzsinszky 1920
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán kettős kiterjedéssel jelölt - összevont kiterjedést vettük figyelembe
Balatonszőlős 3. lelőhely **Balatonszőlős – Tói-hegy**	
Központi azonosító:	7491
Jelleg:	népvándorlás kori - avar településnyom Árpád-kori település
Körülmény:	Torma István kb. 150 X 30 m-es területen avar kori edényperemeket és e korba sorolható jellegtelen töredékeket gyűjtött a 11-13 . sz.-i peremtöredékek mellett.
Irodalom, forrás:	MRT 2, 9/3. lh.
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán kettős kiterjedéssel jelölt - összevont kiterjedést vettük figyelembe
Balatonszőlős 4. lelőhely **Balatonszőlős – Tsz istálló**	
Központi azonosító:	7492
Jelleg:	- késő avar temető
Körülmény:	1963 nyarán TSz építkezés alkalmával. kb. 10—15 sírt pusztítottak el, a temető nagyobb része azonban feltáratlan.

Irodalom, forrás:	MRT 1, 31/4. lh. Németh 1967
Megjegyzés:	bizonytalan lelőhelykiterjedés, A 2005. évi hitelesítés nyomán kettős kiterjedéssel jelölt - a nagyobb jelölt kiterjedést vettük figyelembe

Balatonszőlős 5. lelőhely
Balatonszőlős – Tsz-disznóhízlalda

Központi azonosító:	7493
Jelleg:	településnyom - neolit
Körülmény:	Tói-hegy és a Hosszú-Dobogó között fakadó forrás mellett terepbejárás során
Irodalom, forrás:	MRT 2, 9/5 lh;
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán kettős kiterjedéssel jelölt - összevont kiterjedést vettük figyelembe

Balatonszőlős 6. lelőhely
Balatonszőlős – Csitei erdőalja

Központi azonosító:	7494
Jelleg:	településnyom - őskor településnyom - római
Körülmény:	A magasabb domb alatti lankás területen néhány jellegtelen őskori és egy-két római kori cserepet gyűjtöttünk
Irodalom, forrás:	MRT2, 9/6. lh
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán jóval nagyobb kiterjedésű leletszóródást - lelőhelykiterjedést jelöltek. A 2018. szeptemberében végzett helyszíni szemlénkkor pattintott kőeszközt találtunk a lelőhely gyeppel borított területen , mely alapján a lelőhely keleti irányban nagyobb kiterjedésű a római településnyom összefügghet az MRT szerzői szerint a 9/2 kaniházi lelőhellyel

Balatonszőlős 7. lelőhely
Balatonszőlős – Gálhegy/Gáthegy

Központi azonosító:	7495
Jelleg:	épület - római kor, villagazdaság? településnyom - középkor
Körülmény:	A hegy É-i oldalán, az elpusztult Tóth-tanya közvetlen közelében Récsey V. egy római telepet említ. Itt peremes tégláka t és egy vörös homokkőből készült csonka sírkövet szántottak ki, amely a MNM-ba került. A kővel együtt egy Philippus Arabs- ezüstpénz, edénytöredékek és csontok láttak napvilágot. A Récsey által itt végzett ásatás alkalmával alap falakat, rengeteg peremes téglát és egy boltívet találtak.1961-ben Éri I. e területen sok peremes téglát látott és egy-két római cseréptöredéket továbbá sok 14-16. sz.-i cserepet gyűjtött. (MRT 2).
Irodalom, forrás:	MRT 2, 9/7. lelőhely Récsey 1895
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán kettős kiterjedéssel jelölt - összevont kiterjedést vettük figyelembe EOV térképlapon mint Gát-hegy szerepel részben feltárt történeti források szerinti 2. Szőlős helye?

Balatonszőlős 8. lelőhely
Balatonszőlős – Száka

Központi azonosító:	7496
Jelleg:	településnyom - késő bronzkor?

Körülmény:	A Tavi-Séd völgyének K-i oldalán emelkedő domb lejtőjén néhány jellegtelen, talán későbronzkori cserepet gyűjtöttek
Irodalom, forrás:	MRT 2, 9/8. lelőhely
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán két egymáshoz közeli különálló foltként jelölt - összevont kiterjedést vettük figyelembe

Balatonszőlős 9. lelőhely **Balatonszőlős – Evetesvölgyi-Séd**	
Központi azonosító:	7497
Jelleg:	településnyom - neolit - középkor
Körülmény:	Az Evetesvölgyi séd nyugati oldalán emelkedő domb lankás alsó részén, a Balatonfüredre vezető úttól É-ra néhány hamus foltot figyeltek meg. A foltokból pelyvával soványított anyagú neolitikus
	cserepeket, pattintott köveket és kevés 14-16. sz.-i cserepet gyűjtöttek az MRT 2 munkatársai.
Irodalom, forrás:	MRT 2, 9/9. lelőhely
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán kettős kiterjedéssel jelölt - összevont kiterjedést vettük figyelembe

Balatonszőlős 10. lelőhely **Balatonszőlős – Öreg-rét**	
Központi azonosító:	7498
Jelleg:	településnyom - késő bronzkor
Körülmény:	Az Evetesvölgyi- és a Tavi-Séd között emelkedő dombon a foltokban elhelyezkedő kevés cserép későbronzkori telepre utal (MRT 2).
Irodalom, forrás:	MRT 2, 9/10. lelőhely
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán kettős kiterjedéssel jelölt - összevont kiterjedést vettük figyelembe

Balatonszőlős 11. lelőhely **Balatonszőlős – Kaniháza (Nyerges)**	
Központi azonosító:	7499
Jelleg:	12-14. századi településnyom
Körülmény:	A vizenyős terepből 0,5 - 1 m magasra kiemelkedő területen paticsos foltokban sok 12-14. sz.-i cserép hevert a felszínen. A helyi hagyomány szerint itt volt Kani Pál palotája. Ide vonatkoztatható történeti adatot nem ismerünk
Irodalom, forrás:	MRT 2, 9/11. lelőhely
Megjegyzés:	A 2005. évi hitelesítés nyomán kettős kiterjedéssel jelölt - összevont kiterjedést vettük figyelembe

Balatonszőlős 12. lelőhely **Balatonszőlős – középkori településmag**	
Központi azonosító:	bejelentés alatt
Jelleg:	középkori településnyom
Körülmény:	Szent László 1082-re datált oklevelében a falu a veszprémi Szent Mihály egyház birtokaként szerepel. Ez az oklevél is egy 14. sz.-i átiratban maradt ránk, így nem tudjuk, hogy adatai mennyiben 11. századiak (László 1980). Bánd fia Atyusz az almádi monostornak jelentős birtokokat adományozott Szőlősön. Monostorapáti mellett a hegyen levő, ma már csak romjaiban látható egykori bencés apátság 1121. évi alapítólevelében hallunk először hitelesen Szőlősről.
Irodalom, forrás:	László 1980, MRT 2 kötet
Megjegyzés:	Templom u, Fő utca mente, földmunkák során végzett régészeti megfigyelés alapján hitelesítendő kiterjedés

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

2. MELLÉKLET

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK BALATONSZŐLŐS BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN TÉRKÉPDOKUMENTÁCIÓ

1. Ismert régészeti lelőhelyek Balatonszőlős közigazgatási területén - EOV térképlapon;

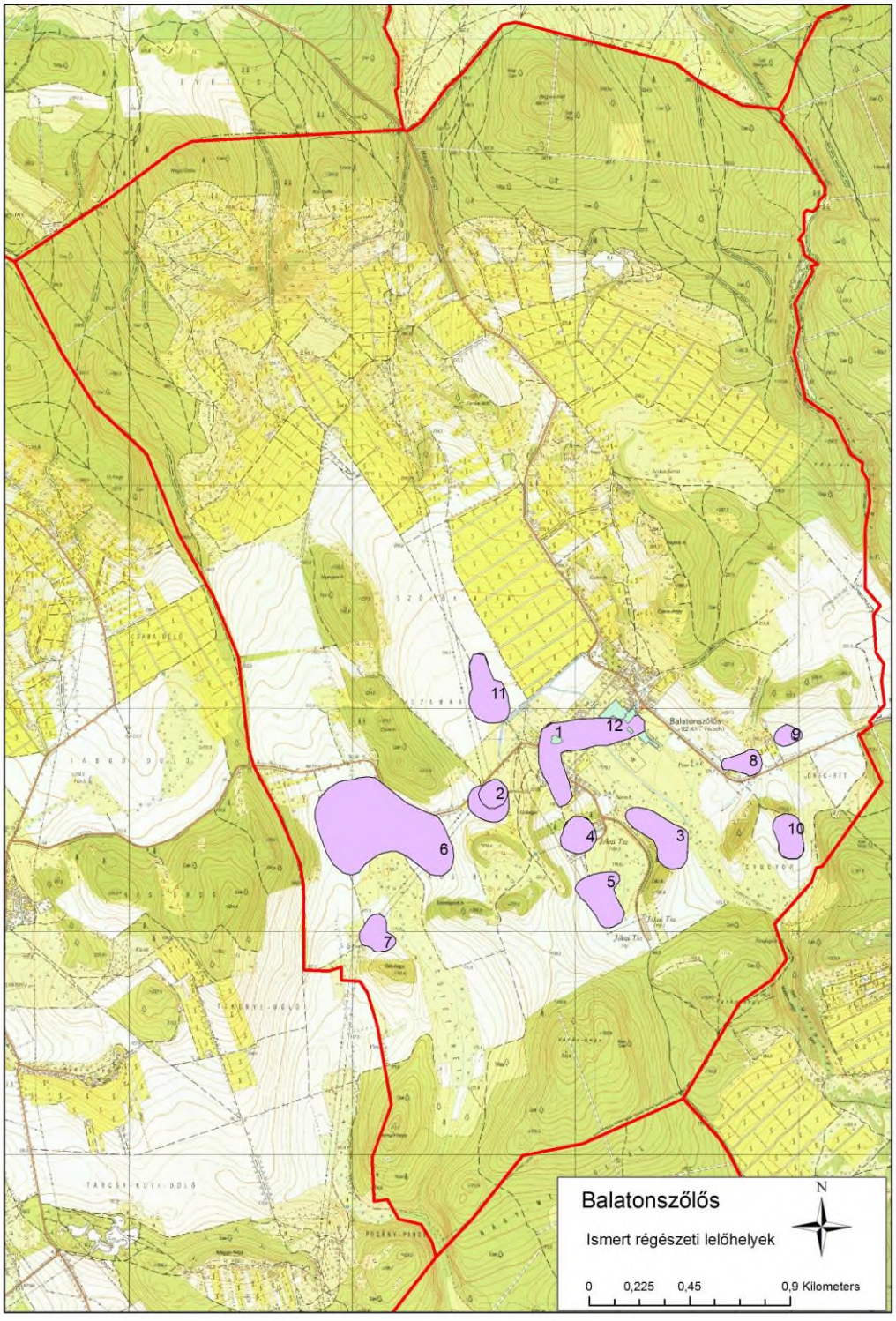

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

3. MELLÉKLET

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK BALATONSZŐLŐS BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN

KÉP- ÉS FOTÓDOKUMENTÁCIÓ

fent: Balatonszőlős 1-5. lelőhelyek nyugati irányból, háttérben Balatonfüred.
lent:Balatonszőlős 6 - Csitei-erdő alja lelőhely és Balatonszőlős 7- Gál-hegy lelőhelyek.
Oroszi Zoltán drónfelvételei

fent: Balatonszőlős 2, 4 és 5. lelőhelyek, továbbá Balatonszőlős 7 - Gálhegy, háttérben a Balaton és a Tihanyi félsziget 1-5. lelőhelyek.
lent: Balatonszőlős 8-10, Balatonszőlős 11 - Kaniháza (Nyerges) lelőhely, Balatonszőlős belterülete és Tói-hegy dűlő lelőhelyek.
Oroszi Zoltán drónfelvételei

Balatonszőlős 6. - Csitei-erdő alja lelőhelyen 2018. őszén talált pattintott kőeszköz és római kő a település határából (forrás: Kuzsinszky 1913, 199. ábra)

Figurális ábrázolások a Balatonszőlős - TSz istállók (Balatonszőlős 4. lh) késő avar kori temető leletei közül (Németh 1969 nyopmán)

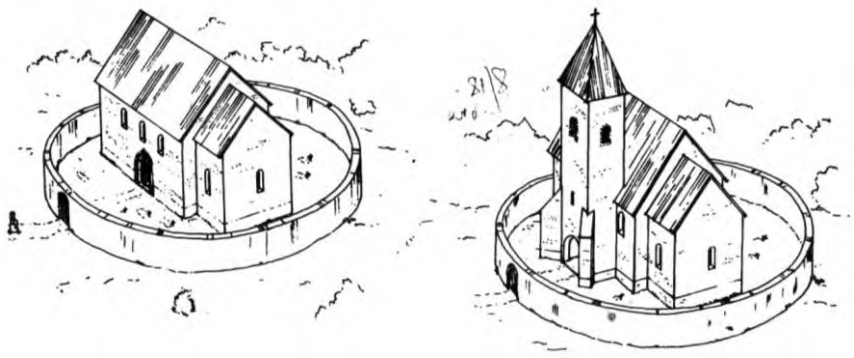

Balatonszőlős 1 lelőhely - Református templom: középkori templom, temető, gótikus oszloptöredék és a templomkert kerítőfalának részlete. Rekonstrukciós rajz forrása: László 1980

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

4. MELLÉKLET

RÉGÉSZETI ÉRDEKŰ TERÜLETEK BALATONSZŐLŐS BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN - ARCHÍV TÉRKÉPEK

1. Ismert régészeti lelőhelyek Balatonszőlős közigazgatási területén az I. katonai felmérés térképlapján

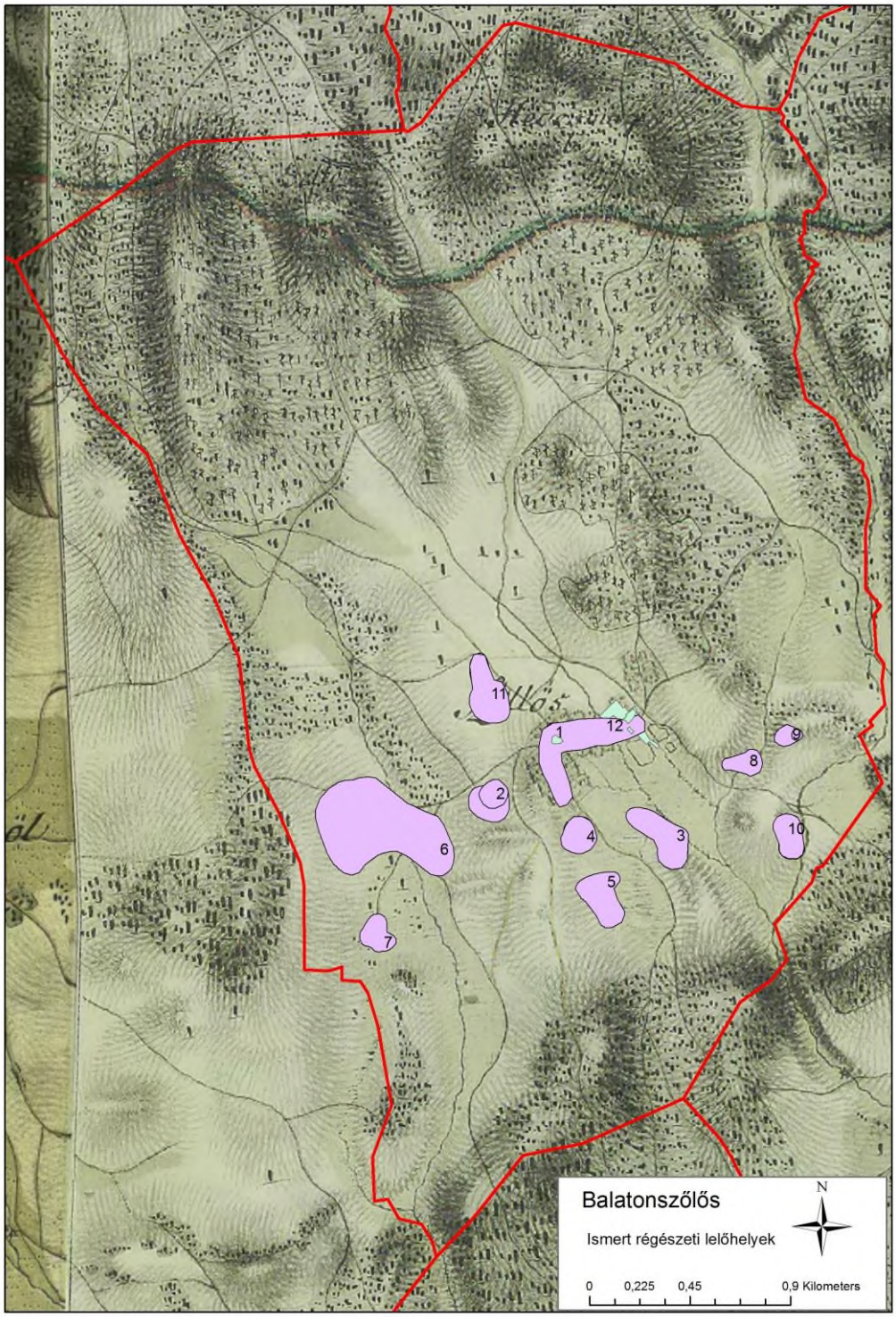

2. Ismert régészeti lelőhelyek Balatonszőlős közigazgatási területén a II. katonai felmérés térképlapján

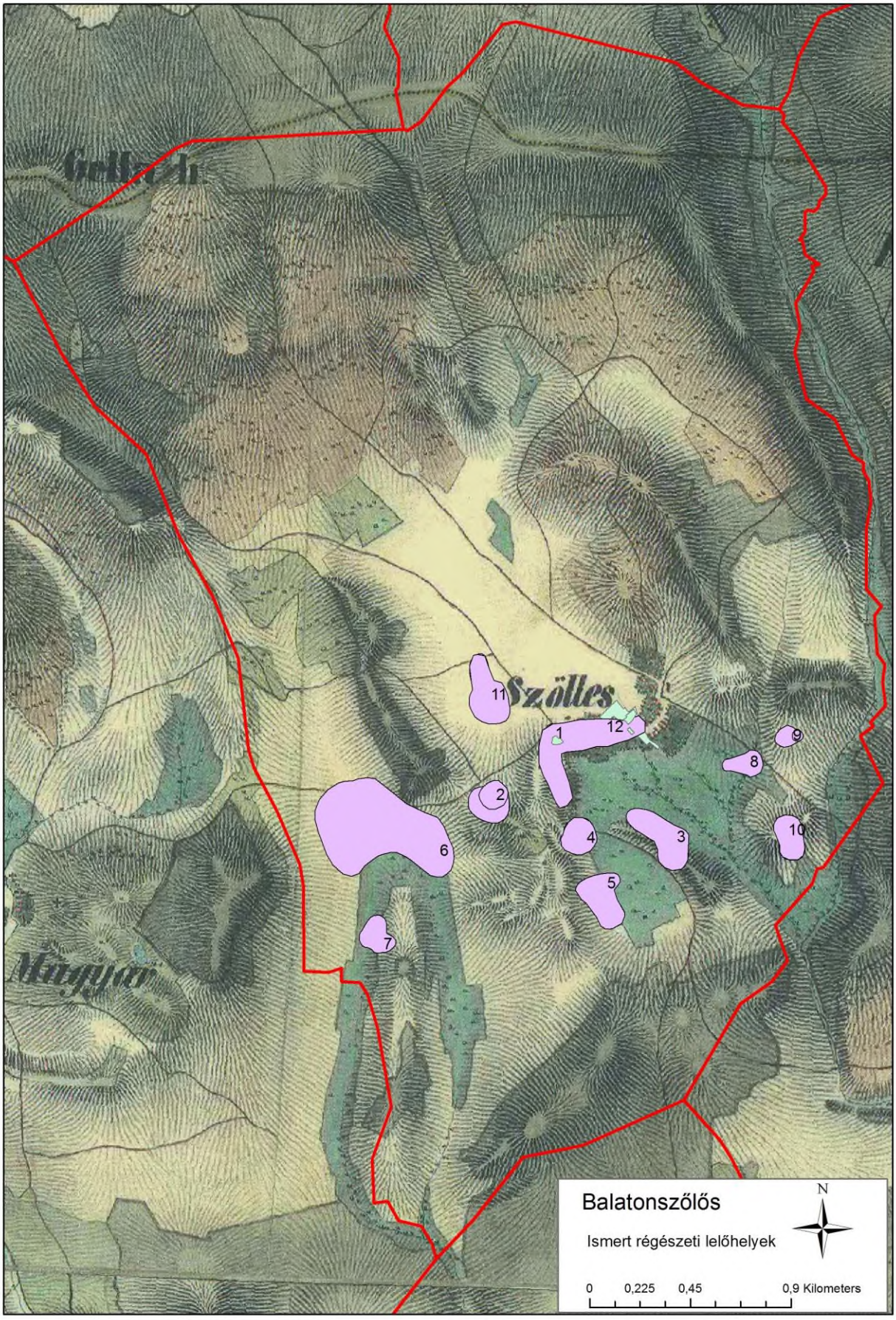

3. Ismert régészeti lelőhelyek Balatonszőlős közigazgatási területén a III. katonai felmérés térképlapján

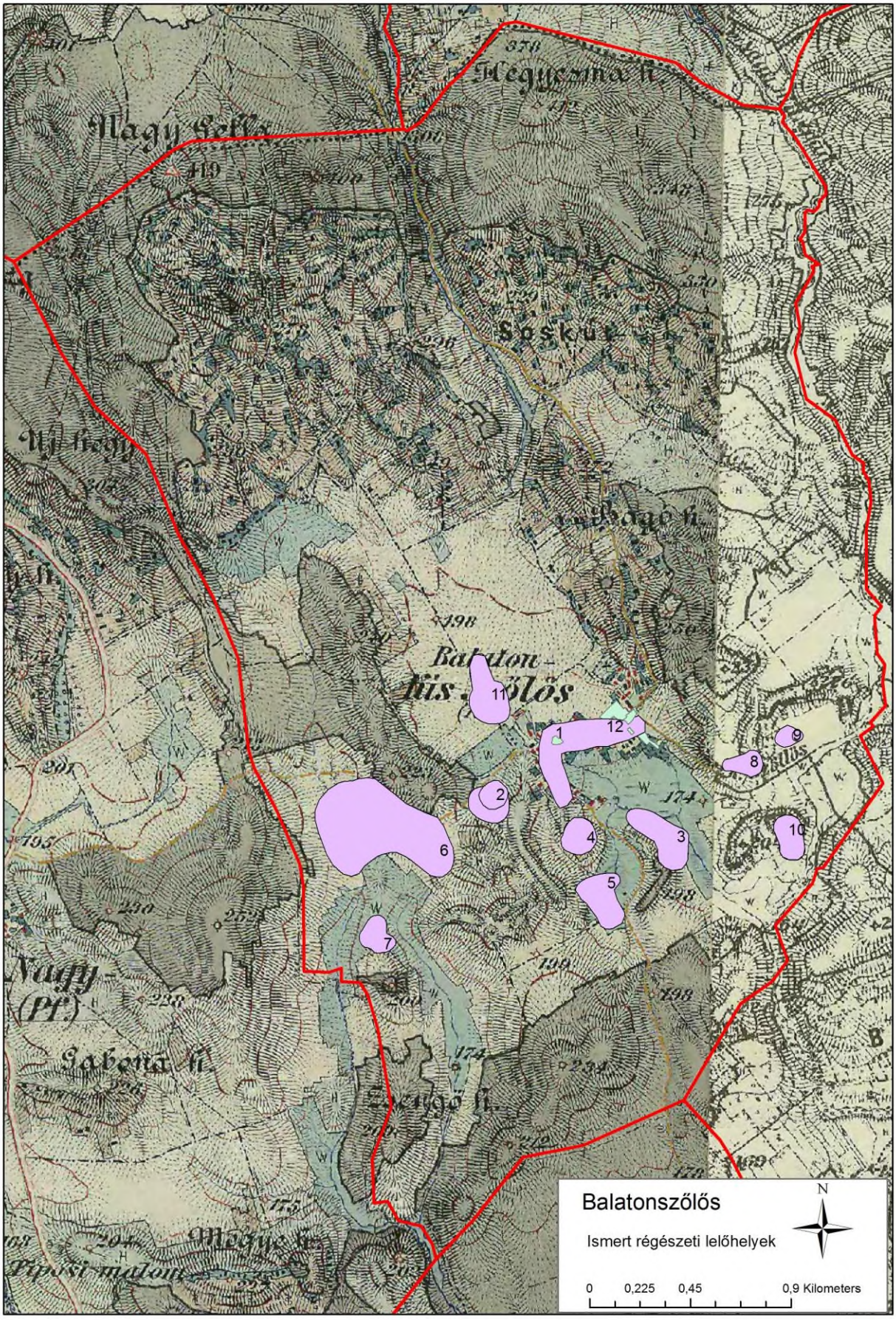

4. Balatonszőlős régészeti lelőhelyeinek térképi jelölése az MRT 2. kötetben.

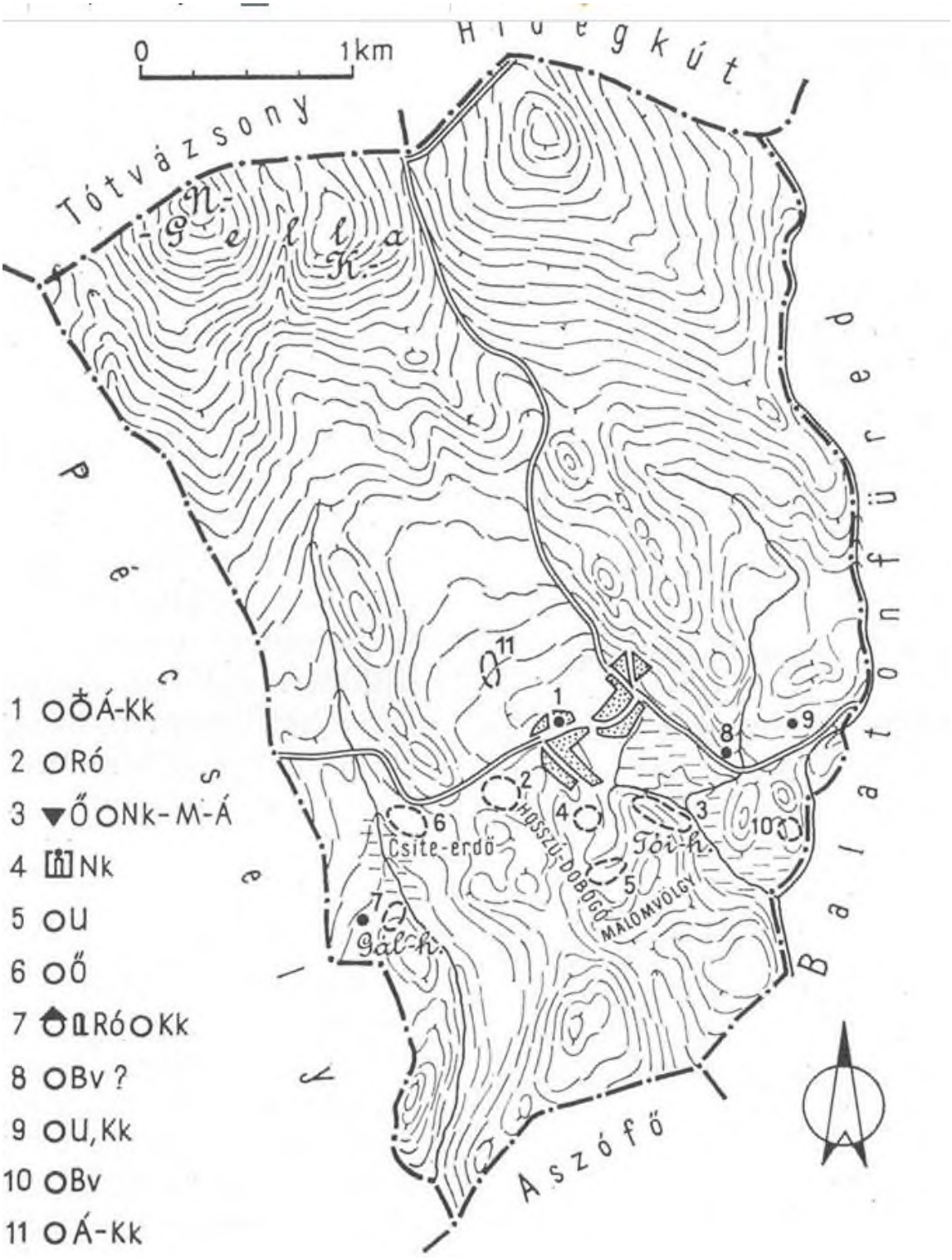

5. Kettős lelőhelykiterjedés-jelölések a központi nyilvántartás adatszolgáltatásában - fekete: MRT 2 kötet átnézeti térképlapja szerint nyilvántartásba vett lelőhelykiterjedés; pirossal: a 2005-ben történt hitelesítéskor jelölt lelőhelykiterjedés

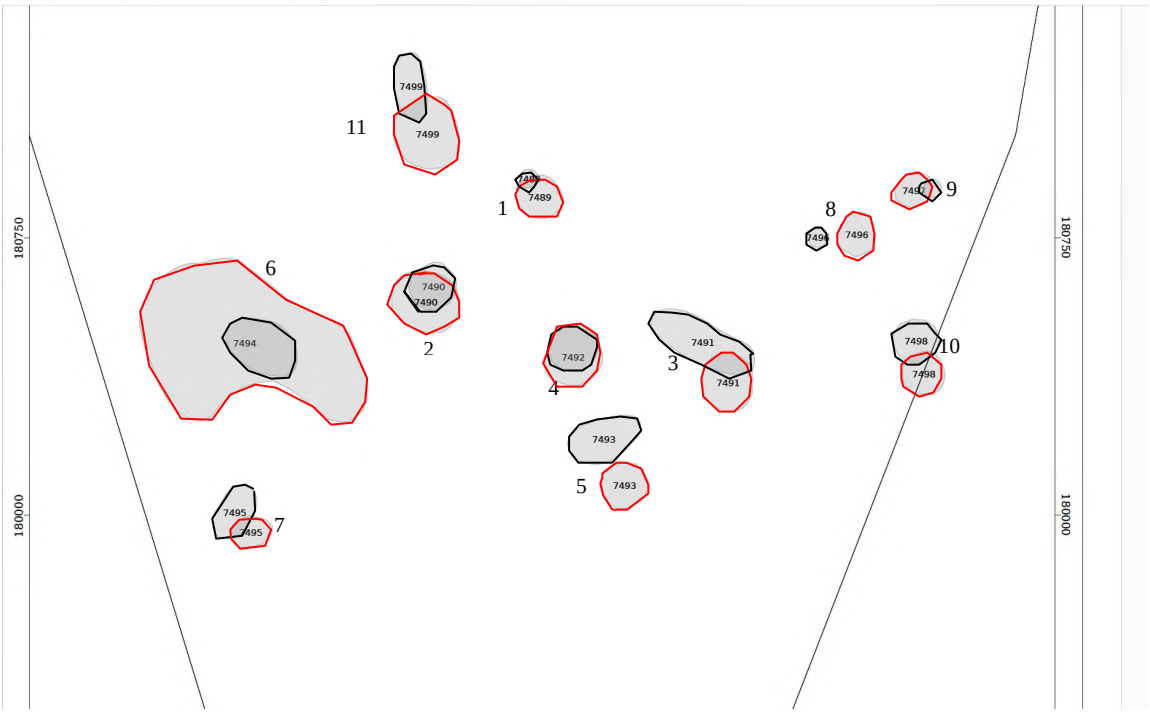

Balatonszőlős belterülete az 1858. évi kataszteri felvételezéskor. forrás: Schindler, Otto: Dorf Balaton- Kis-Szöllös in Ungarn, Oedenburger Distrikt, Zalaer Comitat; Balaton Kis Szöllös falu Magyarországban, Zala megye, Adóhivatal Tapolcza. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S_78_-_303._téka_-_Balatonszőlős_-_6-16.

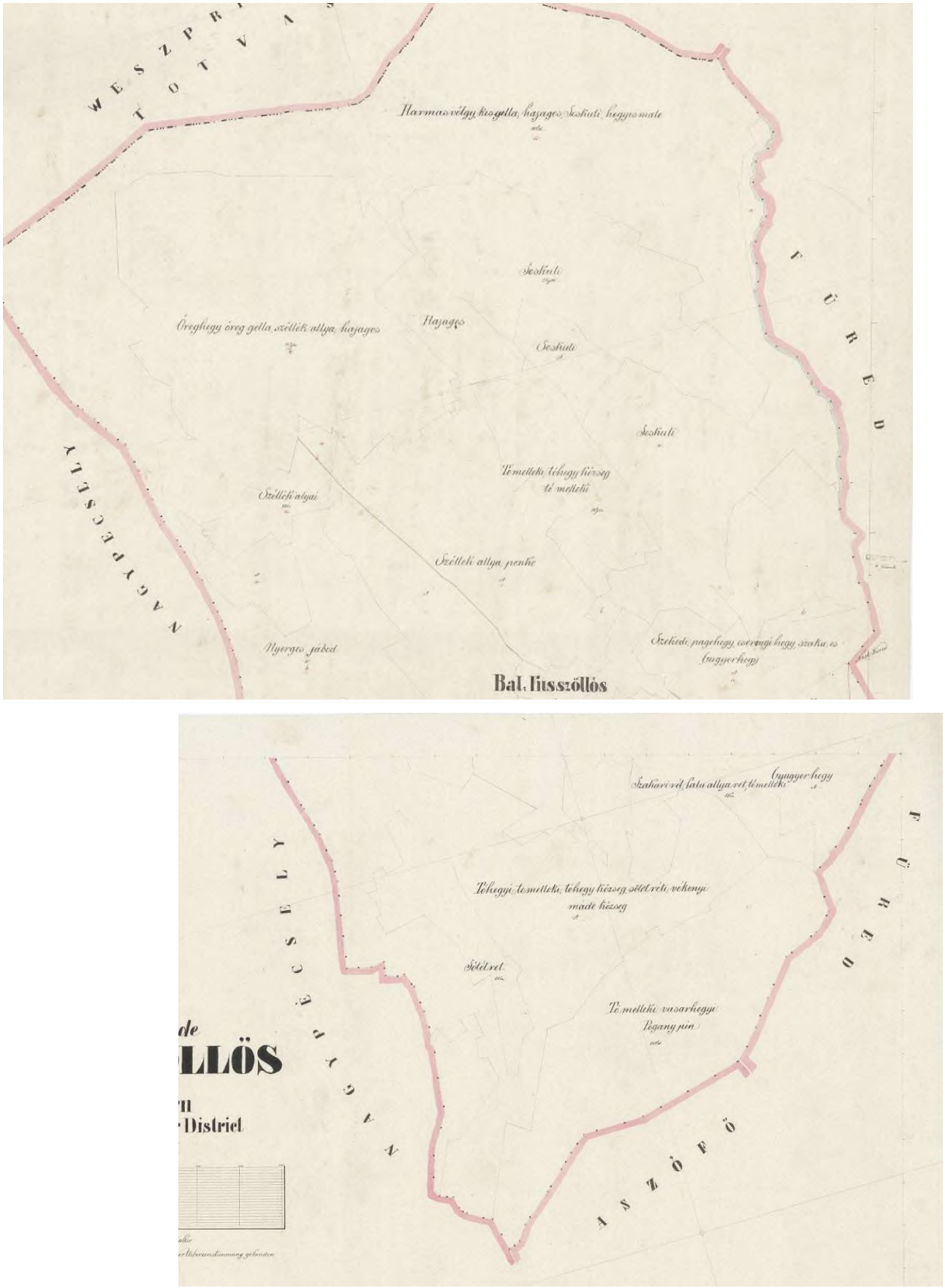

Dűlőnevek Balatonszőlős határában 1854-ben. forrás: Gemeinde B. Kisszőllős in Ungarn Oedenburger District. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára S_78_-_303._téka_-_Balatonszőlős_-_1-5.

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY RÉGÉSZETI MUNKARÉSZ

5. MELLÉKLET

ISMERT RÉGÉSZETI LELŐHELYEK BALATONSZŐLŐS BEL- ÉS KÜLTERÜLETÉN

Sorszám-Tanulmány	Központi azonosító	név	jelenség	helyrajzi szám
1	7489	Balatonszőlős - Református templom MRT 2, 9/1. lh	középkori templom, templom körüli temető	96, 100, 103, 104, 105, 123, 41, 43, 44/1, 44/2, 45/1, 89, 92/1, 93/2, 95/1, 95/2, 98, 99/1, 0112/45, 126/1, 88, 1102/1, 1102/2, 895, 042/11, 042/10, 042/8, 97
2	7490	Balatonszőlős -Kaniházi-dűlő MRT 2, 9/2. lh	településnyom - római	0112/44, 094, 0113/6, 0113/7, 0113/5, 092/12
3	7491	Balatonszőlős -Tói-hegy MRT 2, 9/3. lh	településnyom népvándorlás kor Árpád-kor, középkor	06/8, 06/12, 06/5
4	7492	Balatonszőlős -Tsz istálló MRT 2, 9/4. lh	népvándorlás kor későavar temető	0112/47, 0112/3, 0112/4, 0112/9, 0112/32, 61/1, 61/2, 61/3, 63/1, 63/2, 63/5, 63/6, 62/2, 62/3, 62/4, 62/5
5	7493	Balatonszőlős -Tsz-disznóhízlalda MRT 2, 9/1. lh	településnyom - neolit	0112/24, 0112/25, 0112/26, 0112/29, 0112/47, 0112/42, 0112/27, 0112/5
6	7494	Balatonszőlős -Csitei-erdő alja MRT 2, 9/61. lh	településnyom - őskor településnyom - római	0101/7, 099, 0104, 0111, 0109/5, 0103/11, 0103/6, 0103/7, 0103/8, 0103/9, 0103/1, 0103/2, 0103/3, 0103/4, 0103/5, 0109/3, 0109/4, 0109/6, 0112/44, 092/10, 092/11, 094, 095, 096/1, 096/2, 096/3, 096/4, 097, 098
7	7495	Balatonszőlős -Gát-hegy MRT 2, 9/7. lh	római épület középkori településnyom és épület?	0105/3, 0105/5, 0105/6, 0105/7, 099, 0103/13, 0101/4, 0103/12, 0102, 0105/4
8	7496	Balatonszőlős -Száka MRT 2, 9/1. lh	településnyom - késő bronzkor	018/1, 018/3, 018/4, 021, 020/9, 020/5,

				019/1, 019/2, 020/2
9	7497	Balatonszőlős -Evetes-völgyi-Séd MRT 2, 9/9. lh	településnyom - neolit 14-16. század	017/3, 017/6, 017/7, 017/4, 017/5
10	7498	Balatonszőlős -Öreg-rét MRT 2, 9/10. lh	településnyom - késő bronzkor	010/12, 010/10
11	7499	Balatonszőlős -Kaniháza (Nyerges) MRT 2, 9/11. lh	12-14. századi terlepülésnyom	086/27, 086/28, 086/29, 086/30, 086/16, 083/2, 083/4, 083/3, 085, 083/6, 083/8, 083/7, 083/5, 086/26
12	új lh	középkori településmag	Árpád-kori, középkori település	